

DOI: 10.46352/23036974.2022.91

Enes Dedić, *Bosansko kraljevstvo i Srpska despotovina (1402-1459)*. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Historijske monografije, 2021, 482 str.

Historija moderne i savremene jugoistočne Evrope u kojoj je Bosna i Hercegovina prolazila kroz različite međunarodne kontekste, pritiske, prisvajanja, podjele i napade proizvela je opterećenja u svim aspektima pa i u definiranju i tumačenju ranije historije. Mada Bosna i Srbija predstavljaju dva zasebna srednjovjekovna organizma razvijena u različitim feudalnim okvirima i koji u određenim razdobljima u konkretnim situacijama imaju dodirne tačke kojima se prepoznaju njihovi međususedski odnosi, moderna i savremena literatura nisu bili kadri da ih u dovoljnoj mjeri oslobode svojih dnevnopolitičkih projekcija. Postavljeni tematski okvir u tretiranju bosansko-srpskih odnosa u XV stoljeću prvi je sveobuhvatniji i ozbiljniji pokušaj da se historiografija suprotstavi modernim projiciranjima. Pionirske odlike dolaze iz Bosne i Hercegovine iako je naučna mašinerija srpske historiografije tradicionalno jača, brojnija te finansijski i organizaciono daleko angažiranija. Knjiga koja je pred nama polazište ima u doktoratu

odbranjenom januara 2017. na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta u Sarajevu.

Odmjeravanje komunikacije dvaju susjeda podrazumijeva poznavanje njihove historije. U slučaju Bosanskog kraljevstva i Srpske Despotovine (dalje: Bosna i Despotovina) to je zahtjevna, ali neminovna preduslovna radnja. U tom pravcu dr. Enes Dedić (dalje: Autor) se pokazao u istraživačkom pogledu ne samo kao poznavalac starije izdavačke produkcije, sa klasičnim, nezaobilaznim pristupima kojima se historiografija služi decenijama, nekim djelima i radovima i stoljećima, nego i brojne novije teško sagledive produkcije i literature iz šireg regiona. U sagledavanju historiografskih napora Autor se prepoznatljivo rukovodi postavljenom i održavanom procjenom relevantnosti izdavačke ponude, pažljivo poštujući literaturu sa izvornom potkrijepom, kritički izdvajajući uočena prekoračenja u napisanom, ponekad i hiperkritički, valjda želeći da se autori moraju suprotstavljati svome vremenu, djelimično osuđujući literaturu, a ne vrijeme u kojem se ona stvara. Na drugoj strani, ponegdje ohrabrujući novije specijalizirane sintetske i fragmentarne ponude, Autor ima jasnu namjeru da prikaže i svježije pristupe kao modele savremene historiografije koji u daleko težim uslovima sa manje novih izvora ali sa više takta i sluha ostvaruju male ali značajne pomake u svijetu srednjovjekovnih spoznaja.

Skromna domaća medievalna izvorna ponuda za obradu ove teme, slabo očuvana naročito u bosanskom kontekstu, dopunjena je podacima iz inostranih arhiva putem većeg broja objavljenih zbirki koje je Autor konsultirao. Zahvaljujući ponudi objavljenе i naročito neobjavljene građe Državnog arhiva u Dubrovniku, poslovično skromnija izvorna osnova srednjega vijeka za ovdje tre-

tirani vremenski okvir pokazala se relativno bogatom i presudnom za popunjavanje ponude teme odnosa Bosne i Despotovine. Opća politička kretanja u kontekstu politike Ugarske i Osmanskog Carstva, prepuna prijelomnih događaja reflektiranih na razvijene unutrašnje odnose dvaju malih zemalja našlo je svoga odraza u savremenom Dubrovniku. Iako su egzistirali u nekim aspektima različitim u nekim sličnim feudalnim, političkim, društvenim, privrednim, vjerskim i kulturnim osnovama, Bosna i Despotovina, kako autor pokazuje, dva zasebna feudalna subjekta sa različitim a ponekad i istim seniorima, u očima Dubrovčana, u njihovoj ekonomsko-političkoj strategiji prema zaleđu, predstavljali su jedinstveni ekonomski prostor. Dubrovačka vizura otuda je registrala sve ono što je bilo problemskim osnovama i što je nerijetko na rijeci Drini, ili u Srebrenici, ili na putu karavana preko Bosne prema bogatim rudonosnim područjima u Despotovini, ukazivalo na političku ili privrednu smetnju, tj. ono što ugrožava njihovu sadašnjost i budućnost. Prepoznavanjem kvaliteta izvorne osnove za produbljanjem saznanja Autor je, ispostavilo se, napravio ključan izbor ali ne i lagan put u radu jer arhivska građa, uostalom kao i stariji radovi nastali na njenoj podlozi, poslovično nikad nije unaprijed pripremljena niti prilagođena novoizabranoj temi.

Suženu izvornu bazu poznatih pokazatelja Autor je prevazišao afirmiranjem brojnih sitnih fragmenata koje nude odluke pojedinih dubrovačkih vijeća. U tom svojevrsnom moru uglavnom neobjavljenih, ponekad neidentificiranih, nejasnih i nekontekstualiziranih informacija Autor je uspio da ostvari zavidnu kontrolu i da ih uspješno poreda u metodološki dobro isplaniranoj i postavljenoj hronološkoj i tematskoj ponudi svoga

rada. Iako su duža pisma i šira komunikacija u prepisci Dubrovnika sa Ugarskom, Osmanskim Carstvom, Despotovinom i Bosnom, Autor nije bio u prilici da se susreće sa konkretnijom korespondencijom prilagođenom za svoju temu, već je ostajao osuđen na sitnije, usputne, ponekad u pismima i teže uočljive pokazatelje koji se mogu pronaći. I u tom pravcu Autor je iskazao zavidan istraživački napor i ostvarenim rezultatima *de facto* savremenom dobu još jednom potencirao i ohrabrio arhivski rad kao bitnu podlogu za spoznajom.

Pored analize historiografije i prezentacije izvorne podloge uvodnim dijelom Autor je ponudio i informativnu historiju Bosne i Srbije do kraja XIV stoljeća, kako bi svojoj temi obezbijedio polazne pozicije a ispada i, izvršenom kratkom demonstracijom, struci pokazao koliko su potrebna nova detaljnija sagledavanja historije iz vremena Stjepana II i Tvrtka I Kotromanića, sa jedne i Srbije Nemanjića, sa druge strane.

Autorova metodološka ponuda započinje pregledom političke historije, kombiniranim praćenjem prilika u Bosni i Despotovini. Izložena materija u izdvojena četiri krupna poglavlja sa brojnim potpoglavljima, u kojima količinski varira, postavljena je u skladu sa diktatom pronađenih i obrađenih izvora te elaboracijama literature. Konceptualno odnose Bosne i Despotovine u svome izrazu Autor jasno pronalazi i prati prema općim tokovima kojima je diktirana historija jugoistočne Evrope, u problemskim osnovama ugarske unutrašnje i vanjske politike značajno do 1415, do kada je njihov odnos predodređen, i u kojima je Despotovina silom prilika ranije našla mjesto vazala i bolju poziciju od Bosne, zatim u djelovanju Osmanlija u Bosni i protiv Ugarske i prevlašću Osmanlija u Despotovini do 1459, a posebno ističući vrijeme

međusobnog sukobljavanja na svojevrsan način ograničenog konavoskim ratovima 1430-1454. godine. Nalazeći se u različitim situacijama bosanski kralj i srpski despot reagiraju raznoliko ili jedinstveno pritisnuti čekićem i nakovnjem između izmjenjivih polariteta Mađara i Turaka. Autor uspješno prepoznaje različite modele koje Mađari interesno primjenjuju prema Bosni i Despotovini, prilagođavajući tuđe posjede mađarskom granicom prema Osmanlijama. Iscrpnim analizama usitnjene dubrovačke građe Autor uspijeva da pokrene brojne epizode i da u njima prepozna razloge u kojima su se kraljevi i despoti slagali, razilazili ili sukobljavali. Despot Đurađ Branković je relativno uspješno lavirao u općim tokovima, mijenjajući strane i ulazeći u rizične aranžmane sa Osmanlijama, gubio je i vraćao posjed, ostajao na ostacima despotstva ali nije uspio izbjeći napadanja i protivne strane naspram bosanskih vladara i velmoža. Tako i bosanski vladari i velmože. Svi su se oslanjali samo na svoje procjene i pokušavali da osiguraju i sačuvaju posjed, zavisno od situacije, kod ugarskog ili osmanskog vladara. Djelovanje Kosača, Zlatonosovića, Dinjičića-Kovačevića i Pavlovića, ponajviše isturenih prema Despotovini ispraćeno je u epizodama brojnih osmanskih upada i sukobima ili zajedničkim akcijama sa despotom, problemima u Zeti gdje se Venecija pojavljivala kao stabilan faktor, a ponajviše u dva konavoska rata u kojima su Dubrovčani u Despotovini nalazili protivtežu bosanskim velikašima i vladarima. Nazivajući bosansku epizodu vlasti bosanskog prijestolonasljednika despota Stjepana Tomaševića i propast Despotovine 1459. svojevrsnim vrhuncem i finalom u obradi svoje teme, Autor je ne smatra epilogom dugotrajnih odnosa, prevelikim ambicijama niti bosanskom krivicom nego uobičajenim nastavkom sprovođenja

ugarskog plana zaštite južnih granica, u kakvim kombinacijama je Despotovina počela i da živi ali i da propada.

Zajednički okviri u kojima se nalazi Bosna i Despotovina nastupaju u ugarskom okrilju početkom druge decenije XV stoljeća, ispostavlja se praćenjem kasnijeg razvoja, u startu sa različitim ugarskim aršinima i neriješenim posjedovnim problemima na graničnom području. Srebrom bogati rudarski bazen Srebrenice pretvorio se ugarskim mijesanjem u kontinuirani problemski osnov pred susjedima skoro do propasti Despotovine razdrmajajući, pred šutnjom izvora još uvijek se može reći, inače ne previše složenu niti značajnije njegovanu međusobnu komunikaciju. Izdvojeni tematski okviri u metodološkoj postavci Autora otuda su i zasebnim poglavljem posvećeni Srebrenici koju Autor primjereno naziva jabukom razdora u odnosima Bosne i Despotovine, te vezivnom posebnom cjelinom o privredi u međusobnoj komunikaciji susjeda. Inspirativnim za dalji rad Autor otvara niz problemskih osnova povezanih za djelatnost lokalne vlastele, primjerice Dinjičića, koja je na širem području Srebrenice i dalje nedovoljno jasno kontekstualizirana. U osnovi srebrna ruda područja Srebrenice i privredni promet su srž koja ostaje prepoznatljivo obilježje ovog tematskog okvira. Autor je poduzeo zavidan istraživački napor u prezentaciji krupnih i sitnih isječaka političke i privredne historije Srebrenice i bogatog privrednog prometa na relaciji Despotovina-Bosna-Dubrovnik. Suština uspješnosti Autorove strpljivo postavljene prezentacije je u prepoznavanju poluga koje akteri pokreću u svojoj ekonomskoj politici. Interesi Dubrovnika u kontinuiranom i živom prometu proizveli su refleksno ovisan suodnos sirovinama bogatih sredina i posjeda u zale-

đu. Novoštine (novosti) kao dodatne mjere bogaćenja ugrožavaju postojeće zakone ekonomije. Pritisak ide zabranom kretanja trgovaca i kapitala, kontrolom puteva, promjenom trgovačkih ruta i kanala, povećavanjem carina, uvođenjem novih dadžbina i sličnim mijenjanjem ustaljenih pravila kojima se štiti stoljećima utabana tradicija i historijsko pravo biznisa na istočnoj jadranskoj obali. Te poluge Autor dijagnosticira kod svih aktera nalazeći brojne epizode u kojima je prvenstvo i slavodobitna pozicija pred prirodnim silom ekonomskih tokova bila varljive i promjenjive sreće kod svih učesnika. Pa i kod pronicljivih Dubrovčana.

Dubrovačko posmatranje političkih i ekonomskih prilika u zaleđu u pravom smislu je bogato naspram informacija vezanih za vjerske aspekte. To je suština dubrovačke zbilje, odsustva vjerske organizacije u vlastitim političkim tijelima i preslikavanje takvog profila na vanjskopolitičku orijentacije prema slavenskom zaleđu. Značajno se to odrazilo u mogućnosti Autora, kao i ranijih istraživača dubrovačke građe, da ravnopravno tretira i ovu problematiku. Autor ističe opće vjerske tokove u kojima su prepoznatljive linije djelovanja Crkve bosanske katoličanstva i pravoslavlja, ali ponajviše problematičnosti pronalazi u praćenju crkvene organizacije pravoslavlja u Bosni. Srpska pravoslavna crkva gubitkom političkog oslonca na posjedima koje inkorporira bosanska država tokom XIV stoljeća povlači svoju organizaciju u konture novih granica srpske države. Takvi potezi u novom ambijentu, u Bosni, prepuštenoj slabije prepoznatljivoj lokalnoj crkvenoj organizaciji i pravoslavnom stanovništvu, predodredili su snažnu konkurenciju i utjecaj organiziranijeg katoličanstva, prije svega u djelovanju franjevacu i, od vlastele i vladara, favorizira-

ne Crkve bosanske. Autor nije zadovoljan brojnim angažiranim ali i domaćim pristupima (Borisa Nilevića, prije svega), jer nisu definirali probleme u spoznaji koji dugo vremena stoje i ostaju neriješeni u vjerskoj problematici u srednjovjekovnoj Bosni. Naprotiv, krećući se linijama utabanim djelima Mihaila Dinića Autor je olakšano rješavao tematsko poglavlje posvećeno zajedničkoj granici Bosne i Despotovine. Predmet propitivanja više su bili noviji pristupi kojima su brojna neriješena pitanja jednostrano postavljana. To je granica koja je u XV stoljeću doživljavala ponajviše promjena. Autor posebno ističe labilnost granice u okolini Srebrenice, Zvornika i Višegrada.

Odnos Bosanskog kraljevstva i Srpske despotovine je poput tipičnog sliva ponornice koja na pojedinim mjestima i iskričavo daje površinsku sliku svoga toka. Takvi su i izvori za izučavanje historije srednjeg vijeka, ali slika međusobnih odnosa ovih dvaju susjeda u XV stoljeću nije samo zbog izvorne građe takva, nego zato što je, pokazuje se, takvom zaista i bila. Izvori pokazuju da se radi o dva različita subjekta koji imaju svoje dodirne tačke, raspoređene više na mjestima općih kretanja nego u strukturi međusobnog prožimanja. Iznesenim stavovima Autor pokazuje da brojna literarna vezivanja i promatranja zajedničkog razvoja i uporednog praćenja historije Bosne i Despotovine nisu bila objektivna jer su ponajviše zajedništvo robe, ekonomskog postupka ili stranih trgovaca, Dubrovčana prije svega.

Knjigom dr. Enesa Dedića, *Bosansko Kraljevstvo i srpska Despotovina (1402-1459)*, obogaćena je historiografija u istraživanju i spoznaji historije srednjovjekovne Bosne. Značajno je popunjena praznina u proučavanju odnosa Bosne i susjeda tokom XV stoljeća i skrenuta je pažnja na obradu

međusobne komunikacije Bosne i Srbije u ranijim razdobljima. Enes Dedić je poduzeo zavidan istraživački napor u radu na neobjavljenoj arhivskoj građi i objavljenim zbir-kama, pokrenuo raniju literaturnu podlogu, elaborirao ogroman broj fragmentarnih i obilnijih polazišta potrebnih za elaboraciju svoje teme i u metodološkoj postavci pokazao primjernu postavku rješavanjem nedovoljno poznatih momenata, podržavanjem i potvrđivanjem riješenih i isticanjem neriješenih epizoda. Svojim pristupom, polaskom od izvora informacija i rasterećen od dnevnopolitičkih projekcija, Dedić je u svome vremenu uspješno predstavio zahtjevan tematski okvir. Brojnim metaforama i paralelama, prepoznatljivim manirom izražavanja svoga profesora i uzora Dubravka Lovrenovića, Dedić je uspješno razbijao stil suhog stručnog izražavanja kojim se zadaci ove vrste neminovno moraju pisati. Nalazimo se pred knjigom koja zasluženno pretpostavlja poziciju stručnog rada i naučnog djela, sadrži elemente literaturne trajnosti, svojevrsnog metodološkog uzora, a zahvaljujući definicijama riješenih i neriješenih pitanja i dobrih polaznih elemenata sveprisutnosti u budućim elaboracijama. Pored struke, prezentirana ponuda i kurentan tematski okvir zaslužiti će opravdan interes kod ljubitelja starine i šire čitalačke publike.

ESAD KURTOVIĆ